

نخستین هیأت و مرثیه سرایی پس از واقعه عاشورا در کجا صورت گرفت

شناسه خبر: ۱۲۷۴۰۳ دوشنبه ۲۷ آذر ۱۴۰۲ - ۲۱:۵۰

نیمه دوم قرن چهارم، آل بویه با رویکرد شیعی روی کار آمد و به دستور معزالدوله در سال ۳۵۲ هجری، برای نخستین بار در دهه اول محرم عزاداری‌های حسینی به صورت آشکار و همگانی در بغداد برپا شد.

به گزارش موج خبر، امین فروغی، پژوهشگر و استاد دانشگاه در هفتمین پیش نشست تخصصی همایش علمی هیأت و آیین‌های مذهبی که با عنوان «تطور هیات از قرن اول تا چهارم هجری» برگزار شد، با تأکید بر ریشه‌دار بودن آیین‌های عزاداری و برشمردن شباهت‌هایی میان آنچه امروز در زمینه عزاداری وجود دارد و آنچه در گذشته برقرار بوده است، گفت: در سوگ پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله شاعری به نام حسان بن ثابت مرثیه سرایی کرده و در اشعار خود، مردم را به سیاه پوشی تشویق کرد. در سوگ امیرالمؤمنین و امام مجتبی علیهما السلام سیاه پوشیدند و عمامه سیاه بر سر گذاشتند. در تاریخ آمده است که در سوگ امام حسین علیه السلام هیچ زن هاشمی و قریشی نبود مگر اینکه جامه سیاه

به تن کرده بود. پس باید سیاه پوشی و سیاه پوشاندن در عزاداری را جزو سنت‌های دیرینه تاریخی به حساب آورد.

وی ادامه داد: سنت دیگر، سرودن مرثیه بوده است که ما در فرهنگ‌های مختلف مشاهده می‌کنیم. به خصوص در فرهنگ عرب قبل از اسلام، جایگاه این مرثیه‌ها به قدری اهمیت داشته است که حتی یکی از اغراض شعری در عرب، «رثا» است. می‌دانیم که اغراض شعری یعنی موضوعات شعری از جمله مدح، رثا، فخر، وصف و پند و اندرز. رثا یکی از این موضوعات بوده و هر شاعری، مرثیه‌هایی داشته است. به عنوان مثال، در تاریخ پیش از اسلام، «خنساء» را داریم که شاعر سوگواره عرب بوده است که دیوانی از او در دست است.

این استاد دانشگاه خاطرنشان کرد: سنت دیگر، خواندن مرثیه با لحن و ندای محزون است، یعنی تلفیق شعر با موسیقی آوازی و در برخی فرهنگ‌ها، با موسیقی سازی نیز شعر را تلفیق می‌کردند؛ به عنوان مثال در قرن اول هجری در کتاب الاغانی ابوالفرج اصفهانی آمده که حضرت سکینه سلام الله علیها دختر امام حسین علیه السلام بیت شعری را در واقعه عاشورا سرود: «یا ارض و یحک اکر می امواتی / فلقد ظفرت بسادتی و حماتی». ابوالفرج می‌گوید سکینه سلام الله علیها این شعر را برای ابن‌سریج موسیقی‌دان بزرگ مدینه فرستاد تا آهنگ و لحن خوبی برای شعر بسراید و ابوالفرج می‌گوید این موسیقی بر سر زبان‌ها افتاد و باعث شهرت ابن‌سریج شد.

فروغی سنت دیرینه دیگر را عزاداری کردن به صورت جمعی دانست و گفت: از دیگر سنت‌هایی که با عزاداری امروز نیز مشابهت دارد، عزاداری کردن به صورت جمعی است. یکی از زیباترین تصاویر نوحه سرایی‌ها در قرن اول هجری، سه بیت اول قصیده تائیه کبری از دعبل خزاعی است که آن را نزد امام رضا(ع) خواند. این امر نشان می‌دهد که نوحه‌گران که برخی از آن‌ها گنگ بودند و بعضی از آن‌ها گویا، با هم گفت و گو آغاز کردند. با ناله‌های سوزان خودشان، با هم سؤال و جواب کردند. باید توجه داشت که این ابیات، چه تصویر زیبایی از هیات‌های گذشته به دست می‌دهد.

نخستین پایه‌گذاران هیأت بازماندگان خاندان امام حسین علیه السلام بودند

وی در ادامه گفت: صرف نظر از این که بخواهیم معنی لغوی هیأت را واکاوی کنیم، محتوی و عمل انجام شده در هیأت همان است که در مجالس قدیم انجام می‌شده است. البته عنوان هیأت، عنوانی جدید و متأخر است که در سده‌های اخیر به مجالس عزاداری اهل بیت اطلاق شده است. در گذشته به این مجالس عزاداری، «ماتم» می‌گفتند، به معنی محل ماتم و اندوه. می‌توان گفت نخستین کسانی که هیأت را پایه گذاشتند، بازماندگان از خاندان اباعبدالله الحسین(ع) بودند

که از همان عصر روز عاشورا این کار آغاز شد. نخستین شکل هیأت پس از واقعه عاشورا، «هیأت کاروانی» بود، نه هیأت‌های ثابت؛ چرا که سوگواران، همان اسرایی بودند که به ناچار باید حرکت می کردند.

این پژوهشگر در ادامه به نمونه‌هایی تاریخی از عزاداری اشاره کرد و گفت: یکی از نخستین مراثی که تاریخ ضبط کرده، مرثیه حریر بن سهل بن حبیب شهرزوری است که نقل می‌کند سال 61 هجری از مکه بر می‌گشتم، گذرم به کوفه افتاد و دیدم مردم همه جشن و پایکوبی می‌کنند و عده‌ای هم سر در گریبان برده و اشک می‌ریزند. از پیرمردی که نزدیکم بود سؤال کردم چه عیدی است که من خبر ندارم؟ پیرمرد با شک و تردید به من نگاه کرد، بعد گفتم پیرمرد نترس من غریب و مسافرم. مرا کنار کشید و گفت ما دیگر عیدی نداریم. به صورتی رمزی اشاره کرد که دو لشکر با هم رو به رو شد و سپاه عبیدالله بن زیاد پیروز شد و لشکر حسین بن علی(ع) شکست خورد؛ آنگاه پیرمرد شروع به مرثیه‌خوانی کرد. این گزارش‌های تاریخی حاکی از اولین جرقه‌های عزاداری بر سیدالشهدا(ع) است.

فروغی افزود: مراثی نخستین دیگر، مراثی‌ای است که حضرت زینب(س)، حضرت ام کلثوم(س) و امام سجاد (ع) در مجلس ابن زیاد و بازار کوفه خواندند. به عنوان مثال حضرت ام کلثوم(س) در بازار کوفه اینچنین خواند: «قَتَلْتُمْ أَخِي صَبْرًا قَوِيلٌ لِمَكُم/ سَتَجَزُونَ نَاراً حَرُّهَا يَتَوَقَّدُ/ سَفَكْتُمْ دِمَاءَ حَرَمِ اللَّهِ سَفَكَهَا/ وَحَرَمَهَا الْقُرْآنُ ثُمَّ مُحَمَّدٌ». یعنی شما برادر مرا با شکنجه کشتید، پس وای بر مادرانتان، به زودی با آتشی که حرارتش شعله می‌کشد، کیفر خواهید دید. شما خون‌هایی را که خدا و قرآن و محمد(ص) محترم شمردند، بر زمین ریختید.

وی یادآور شد: نوشته‌اند که وقتی حضرت این خطبه و اشعار را خواندند، ولوله‌ای در بازار افتاد که زنان موی خود را پریشان کردند و خاک بر سر ریختند و پنجه به صورت کشیدند و به صورت خود لطمه زدند و هیچ زن و مردی گریان‌تر از آن روز دیده نشده بود. همچنین هنگامی که حضرت زینب(س) سر امام حسین علیه السلام را دیدند، چنین سرودند:

يَا هَلَالاً لَمَّا اسْتَمَّ كَمَالاً / غَالَهُ خَسْفُهُ فَأَبَدَى غُرُوباً
مَا تَوَهَّمْتُ يَا شَقِيقُ فُؤَادِي / كَانَ هَذَا مُقَدَّرًا مَكْتُوباً
يَا أَخِي فَاطِمُ الصَّغِيرَةِ كَلَّمَهَا / فَقَدْ كَادَ قَلْبُهَا أَنْ يَذُوباً

ای هلال ماهی که هنوز کامل نشده دچار کسوف گردیدی و از نظرها پنهان شدی، ای پاره قلب من، گمان نمی کردم سرنوشت ما چنین باشد. ای برادر! با فاطمه خردسالت سخن بگو که نزدیک است دلش از غصه و اندوه آب شود.

همچنین اشعاری نیز برای حضرت رباب ذکر شده است: وَأَحْسَيْنَا! فَلَا نَسِيتُ حُسَيْنًا/ أَقْصَدْتَهُ أُسْنَةُ الْأَعْدَاءِ/ غَادَرُوهُ بِكَرْبَلَاءَ صَرِيحاً/ لَا سَقَى اللَّهُ جَانِبِي كَرْبَلَاءَ؛ هیچ گاه حسین(ع) را از یاد نخواهم برد که نیزه‌های دشمنان، بدن او را چاک

چاک کرده است. در کربلا به نیرنگ، او را بر زمین زدند. خداوند، کران تا کران کربلا را سیراب نکند!

آل‌بویه برای اولین بار مراسم دهه اول ماه محرم را برگزار کرد

فروغی درباره بروز جلوه‌های عزاداری در دوران آل بویه گفت: این‌ها از گزارش‌های تاریخی عجیبی است که ما در قرن چهارم از هیأت‌ها داریم. تا نیمه دوم قرن چهارم، آل بویه با رویکرد شیعی روی کار آمد و به دستور معزالدوله در سال 352 هجری، برای نخستین بار در دهه اول محرم عزاداری‌های حسینی به صورت آشکار و همگانی در بغداد برپا شد. بستن مغازه‌ها و تعطیل کردن بازارها، سیاه پوش کردن بازارها و دسته عزاداری تشکیل دادن از جمله گزارش‌های تاریخی مربوط به دوره آل بویه است که به دست ما رسیده است.

ممنوعیت عزاداری در دوره سلجوقیان

وی به اقداماتی که مخالفان اهل‌بیت(ع) در قبال آیین‌های شیعی انجام دادند نیز اشاره کرد و افزود: در این اثناء، آغاز مخالفت‌های دشمنان اهل‌بیت(ع) با این آیین‌ها را داریم. بنا بر نقل «الکامل فی التاریخ» ابن اثیر، مخالفان در مقابل عید غدیر (18 ذی الحجه)، روز 26 ذی الحجه یعنی روزی که ابوبکر با پیامبر اکرم(ص) از مکه خارج شدند و به غار رفتند، عید غار بیان کردند! همچنین در مقابل روز عاشورا (10 محرم)، روز 18 محرم را علم کردند که روز قتل مصعب بن زبیر بود. بنابراین از همین ایام که هیأت‌های شیعی در حال رشد و نمو و رسمی شدن هستند، دشمنی‌ها نیز شدت گرفت و نقطه اوج آن، فتنه محل کرخ در بغداد است که محل سکونت شیعیان بود. در سال 361 آتش سوزی بزرگی به تلافی کشته شدن یکی از اهل تسنن به راه انداختند که به دستور ابوالفضل شیرازی که مخالف شیعیان بود، 17 هزار نفر در آتش سوختند و 300 دکان تخریب شد. این مخالفت‌ها با شیعه و آیین‌های مذهبی او ادامه داشت تا اینکه در دوره سلجوقیان، ممنوعیت عزاداری را شاهد هستیم.

براساس این گزارش، اولین همایش علمی هیأت و آیین‌های مذهبی بناست 25 و 26 بهمن‌ماه به همت مرکز احیای امر دانشگاه امام صادق(ع) و اندیشکده هیأت سازمان هیأت و تشکل‌های دینی در تهران برگزار شود.

انتهای پیام/

انتهای پیام/

